

Százhatvatnöt évvel ezelőtt, fiatalon – mindössze 37 évesen – hunyt el hazájától távol Kossuth Lajos legfiatalabb húga, akit ikerlelkének nevezett és tekintett.

Meszlényi Rudolfné Kossuth Zsuzsanna (1817–1854), akit bátyja országos főápolónővé nevezett ki az 1848/49-es szabadságharc során, rövid ám mozgalmas és tartalmas életéről készült angol nyelvű memoár halála után már két évvel napvilágot látott,¹ Kertész Erzsébet regényes életrajza 1983 óta slágerkönyvnek számított,² valamint néhány éve levelezése is megjelent nyomtatásban Rabati Magda középiskolai tanárnő jóvoltából.³ A Magyar Ápolási Egyesület, amely missziójának tekinti Kossuth Zsuzsanna szellemi örökségének gondozását és méltó továbbadását, 2017-ben Kossuth Zsuzsanna Emlékévet hirdetett, melynek hatására az ország számos településén, kórházában új emléktáblákat és emlékszobákat avattak, kiállításokat rendeztek, emlékfákat ültettek. Sőt 2018 márciusában még New Yorkban, halálának helyszínén, a hamvainak helyet adó First Presbyterian Church templomában is elhelyeztek egy domborművel díszített márványtáblát emlékére.

Azt hihetnénk, hogy már mindent megírtak és mindent tudunk róla: külsejéről, tetteiről, sorsáról – az 1856-ban megjelent kvázi-önéletrajztól kezdve a családi levelekkel kiegészített levelezéséig. Azonban van-e valamilyen konkrét, „kézzel fogható” kép, ami őt ábrázolja, ami vizuálisan is „elhelyezi” őt kollektív emlékezetünkben?⁴ És vajon ki lehet-e egészíteni bármivel is ezt a képet?

A róla szóló régebbi és újabb kiadványokban ugyanaz a grafikai ábrázolás ismétlődik – az alkotó megjelölése nélkül! –, amelynek legkorábbi általam ismert megjelenése a *Vasárnapi Ujság* 1880. május 2-i 18. száma.⁵ Úgy tűnik, eddig csak ezt az ábrázolást használták könyvborítók, illusztrációként. Ám egyik képaláírás, illusztráció-jegyzék sem tünteti fel a készítő kilétét. A jellegzetes szignó Haske Ferenc (1833–1894) grafikus nevét takarja, akinek rajzaiból, réz- és acélmetszeteiből ismerte meg a közönség az 1860-as és ’70-es évek szereplőinek – művészek, írók, költők, politikusok – arcképét, amint a *Vasárnapi Ujság* 1894. február 25-én megjelent nekrológiájában olvashatjuk: az állami nyomda műszaki tisztje a lapnak „is hosszú ideig egyik rajzolója volt s a hetvenes években az arcképek egy nagy része az ő jártas ónja alól került metszés alá”.⁶ A Rózsa György által összeállított *Kossuth Lajos ikonográfiája* például több olyan illusztrációt közöl, amely a kormányzó-elnök valamely fényképe alapján készült. Haske mindössze 15 éves volt a szabadságharc idején, amelyben honvédként vett részt, s ha ismerhette is személyesen Kossuth Zsuzsát, ennek kicsi a valószínűsége, és munkássága mindenképpen a halála (1854) utáni időszakra esik. Megérdemli, hogy feljegyezzük a nevét, hiszen az ő grafikája nyomán születtek a szobrok, mellszobrok, domborművek és plasztikák.

A kiegyezés utáni első ábrázolás lehet az a fametszet, amely a „Meszlényi Zsuzsánna” című névtelen cikkben⁷ 1870-ben jelent meg, RUSZ K. szignóval ellátva. Rusz Károly (1813–1864 után) életéről kevés adat maradt fenn, „a XIX. század második felében fametsző intézetet vezetett Budapesten,”⁸ és 1865 után portréi számos hazai sajtóterméket illusztráltak. Mivel a Rusz-féle Meszlényi Zsuzsánna portré a megszólalásig hasonlít a Kossuth Lajos nejről készült egyik grafikához,⁹ ez lehet a magyarázat arra, hogy mért nem terjedt el ez az ábrázolás a köztudatban.

Amikor már azt gondoljuk, hogy semmi új nincs a nap alatt az első országos főápolónővel kapcsolatban, akkor hirtelen felbukkan a „semmiből” egy (fény)kép a múltból. A közgyűjtemények digitalizálási tevékenységének hála váratlan leletre bukkanhat a szerencsés kutató: például egy eddig ismeretlen Kossuth Zsuzsanna ábrázolásra. A Magyar Digitális

Képkönyvtár (MDK) leírása alapján az OSZK Kézirattárában őrzött (fény)kép Meszlényiné Kossuth Zsuzsannáról készült.

Lássuk hát, mit tudunk a képről az MDK meghatározása és szemrevételezés alapján!

Lelőhely: OSZK Kézirattár

Jelzet: Arckép 1251

Méret: karton: 103x66 mm, kép: 70x58 mm

Felirat: a kép jobb alsó sarkában tintával, egykorú kézírással: „Meszlényi Kossuth Zsuzsa”; a kartonon kézírással ceruzával: Kossuth Zsuzsanna

Típusa: fotó

Az eredeti digitális kép: árnyaltos, 855*1307 pixel

Eddigi ismereteink szerint ezt a képet eddig nem publikálták.

<https://kepkonyvtar.hu/jetspeed/portal/browser.psml?docID=88911>

A képhez tartozik leírás a könyvtári online katalógusban, amely szerint a fénykép másolat.

De vajon mikor, hol, és milyen eljárással készült? És hogyan került a nemzeti könyvtár gyűjteményébe? A kérdések sora annál inkább is jogos, hiszen a fényképezés (h)őskoráról van szó: 1839, azaz a dagerrotípija megjelenése és 1854, Kossuth Lajos legifjabb húgának 37 éves korában New Yorkban bekövetkezett halála közti másfél évtizedről. *(Ha a kép kalotípija/talbotípija eljárással készült amit 1841 februárjában szabadalmaztattak, akkor némileg rövidebb lesz ez az intervallum.)*

Kevés adat áll rendelkezésre, alig van támpontunk, amiből kiindulhatunk, ugyanis a néven kívül sem szignó, sem pedig más, a fényképészre vonatkozó utalás sincs sehol a képen vagy a kartonon, még a verzón sem, ami pedig a korai fényképekre jellemző szokott lenni. Művészettörténészt és fotótörténeti szakembert kellett segítségül hívni ennek a fotótörténeti leletnek a körüljárására. A fotó technikátörténeti meghatározása Flesch Bálint fényképész-fotókonzervátornak köszönhető, aki szerint „mivel nem látjuk a fényképezett eredeti képet, ez egy színezett fénykép reprodukciója lehet, ami – a korszakból adódóan – talán talbotípija lehetett... az arc, a kéz és a fehér textília [ami a hölgy kezében van] egészen fotószerű, a ruha viszont inkább rajz/akvarell... A képen látható életlen felirat is reprodukcióra utal.”¹⁰ A szakember így folytatja:

„Az valószínű, hogy ez nem az eredeti kép, hanem annak fényképészeti eljárással készült reprodukciója, a reprodukció 1854 után készülhetett, mert a mérete alapján ez egy vizitkártya formátumú kollódiumos reprenegetívről másolt, albuminpapíron lévő kép. Ezt a technikát 1851-től használták, a formátumot 1854-től (Disderi). Az eredeti (amit lereprodukáltak) valószínűleg talbotípija eljárással készülhetett, 1850 előtt nem volt (gyakorlatilag) másféle papírképet eredményező módszer, de persze ezt később is használták.” *(Az albuminpapírt 1850-ben találták fel, a kollódiumos nedves eljárást 1851-ben hozták nyilvánosságra, vagyis 1850-ben már használhattak albuminpapírt – talbotípija negatívról készülő pozitívképhez – az 1851-es dátum a kollódiumos nedves eljárásos negatívról készülő albuminpapíros másolatra vonatkozik.)*

„Vizitkártya méretű a kép – teszi hozzá Flesch Bálint –, nem nagyon szabályos, de abban a mérettartományban van. Az 1850-es években kétféle méret volt divatban: ez és a kabinet, később a méretválaszték és az elnevezései exponenciálisan szaporodtak és még a XX. század közepe táján is előfordultak ilyen kivitelű képek. Ezeket a vizitkártya formátumú és elnevezésű fényképeket, nevükkel ellentétben, végülis nem használták elterjedten a névadójukul szolgáló névjegykártya helyett. A méret fő funkciója a kevésbé tehető rétegek bevonása volt a

fogyasztók közé, akik a viszonylag kis méretű és olcsóbban előállítható, sokszorosítható képek fogyasztói lehettek, illetve az albumokba helyezhetőség. A XIX. században szokás volt az ismert személyiségek ábrázolásait fényképészeti módszerrel sokszorosítani, árusítani, ezeket a képeket aztán a tulajdonosok a család fotóalbumába rakták még akár a saját képekkel együtt is. Valószínűleg ez is ilyen lehet, hiszen Kossuth Zsuzsa közismert volt. Általában szerepel az ilyen képeken az árusító, sokszorosító logója, de Magyarországon a kiegyezés előtt ennek voltak veszélyei (sőt a kép birtoklásának is).” *Mármint az 1848-as eseményekhez kötődő személyek képeit volt kockázatos terjeszteni, birtokolni, másokét nem.*¹¹

Mivel a vizitkártya (carte de visite) nem a klasszikus értelemben vett névjegyként funkcionált, Flesch Bálint véleménye szerint [a szóban forgó kép] „egy kultusztárgy lehet...” Kossuth Zsuzsanna már a reformkorban, reformkörökben, majd később az 1848/49-es szabadságharc idején ismert személy volt, ugyanígy az emigrációban – Brüsszelben és Amerikában egyaránt. A Kossuth név az emigránsok számára és a helyi lakosság körében „fogalom” és szimbólum volt. Így könnyen elképzelhető, hogy gyűjtők értékes trófeának tekintették, még akkor is, vagy épp annak ellenére, hogy a szabadságharc utáni megtorlások idején, egészen a kiegyezésig, veszélyes is lehetett Kossuth-, vagy családtagjának, rokonának a képét őrizgetni.

Az eljárás és a kép funkciója tehát elég jól behatárolható, de annál nehezebb választ találni a készítés helyszínére és magára a készítőre. Az eredeti képet, és/vagy a másolatát készíthették Brüsszelben, vagy még inkább Amerikában, hiszen az 1848/49-es emigránsok között többen fényképészetre adták fejüket, s az első dagerrotipisták, fényképészek között az sem volt ritka, hogy akvarelleztek is, vagy arcképfestéssel is foglalkoztak.¹² Elképzelhető, hogy a fotóssá lett emigránsok valamelyike készítette a képet. Kornis Károly és Birányi Ákos 1852-54 között New Yorkban működött, Beniczky Kornél pedig, aki 1854-től haláláig, 1873-ig működött New Yorkban, a szabadságharc emigránsainak megörökítésével alapozta meg későbbi sikeres karrierjét. Erre utal Kincses Károly is, Kende Géza újságíróra hivatkozva.¹³ Feltételezésem szerint amennyiben külföldön készült a kép, úgy kerülhetett Magyarországra, hogy a visszatérő lányai – Gizella és Ilona/Ilka – vagy nővére, Lujza magával hozta.

Habár nem ismerjük a (fény)kép keletkezésének körülményeit, maga a fényképezés mint képalkotási technika nem lehetett ismeretlen hösnőnk előtt brüsszeli száműzetése idején. Jósika Miklós már-már naplószerű levelezéséből Fejérváry Miklóssal kiderül, hogy a brüsszeli és a többi nyugat-európai emigráció tagjai is ismerték és felismerték a fénykép – dagerrotípia ebben az esetben – alkalmazását. Jósika 1853. március 9-i levelében írja barátjának, hogy „[m]ég ez évben Julie-nek¹⁴ és nekem egy *tökéletesen talált* daguerotypjét veended tőlünk emlékül.” Hogy milyen lehetett ez a dagerrotípia, azt csak Jósika két hónappal későbbi leírásából ismerjük:

Meszlényiné a napokban indul innen, s a mi daguerotipeinket viszi magával számotokra. Julie igen-igen jól van találva, csak kissé komoly, s pár évvel idősb... Én – mondják – tökéletesen találva vagyok: képzelheted, minő szép legény vagyok: no de nekem is voltak aranjuezi [egykori szép] napjaim...

Tehát a Jósika-házaspárról készült dagerrotípiát Kossuth Zsuzsanna ismerte, és magával vitte az Egyesült Államokba. „...a két daguerotypet – írja Jósika 1853. június 8-i levelében – Meszlényiné viszi magába New Yorkba – bízd valakire, hogy vegye át tőle – gondolom, e hold végén megérkezik, és Zsulavszkynénál¹⁵ lesz megszállva.” A menetrendszerű levelezés augusztus 31-i dátumú leveléből az derül ki, hogy „A dagerotyp pedig Meszlényinénél van, ki csak kérdést vár.” Jósika fontosnak tartotta, hogy a feleségéről és róla készült fénykép eljusson barátjához, aki ekkortájt útban volt amerikai lakhelye, Davenport felé. Miközben Fejérváry a Mississippi mellett próbál boldogulni, Meszlényiné pedig igyekszik magát és

kislányait eltartani New Yorkban, nem sikerül kapcsolatba lépniük egymással. Erre utalhat Jósika méltatlankodása hónapokkal Kossuth Zsuzsanna halála után: „Fájdalom, a daguerotípek még mind nincsenek itt!!!” Nagyon úgy tűnik, hogy a fényképek nem értek célba, amint a két feleség külön levelezéséből következtethetünk rá:

Nagyobb szeget ütött fejembe az – írja Jósika 1855 január 3-án –, amit kedves nőd ír Julie-mnek az *elveszett képekről*. Megvallom, hogy stantibus his circumstantiis [ilyen körülmények között] én itt mindent elkövetek, hogy legalább az általam küldendőkre nézve jövőre ilyen zavar ne történhessen.

Viszont Fejérváry is küldhetett képeket, ugyanis ezt írja Jósika: „Még képeitekről – melyekért itt a legszívesebb köszönetet mondom – szólok annyit, hogy ezek hasonlóak, ha nem is szépítettek, s a hasonlatosság a fő érdem.”¹⁶

Sajnos, nem tudjuk, ki lehetett a brüsszeli fényképész, mert például a Magyar Nemzeti Múzeum történeti fotógyűjteményében nem szerepel az adott időszakból származó szignált felvétel.¹⁷

Visszatérve eredeti témánkhoz: a Kossuth Zsuzsannáról készült (fény)kép, pontosabban vizitkártya, vásárlás útján 1959-ben került az OSZK Kézirattár gyűjteményébe. A karton hátoldalán található adatok, valamint a Növekedési napló bejegyzése alapján az adományozó egy ismert szegedi műgyűjtő, Szalay József (1870–1937) rokona, esetleg a lánya, Tapolcsayné Szalay Ágnes volt.¹⁸ A Kézirattár nyilvántartása, illetve leírások szerint további fényképek is voltak a gyűjteményében, amelyek ugyanakkor kerültek a Kézirattárba: ugyanazon a Növekedéskönyv számon szerepel Jósika Miklós arcképe (1247 sz.), Kiss Ernő tábornokról Kramolin Alajos által 1847-ben készített felvétel (1248 sz.), ifj. Kossuth Lajos arcképe (1250 sz.), valamint Kossuth Lajos 1867-ben készült képe (1249 sz.) is. Érdekességgé válhat, hogy ez utóbbi Henri Le Lieure felvétele, és egy ugyanilyen Németh Albertnek dedikált példány a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár tulajdonában van.¹⁹ A szegedi rendőrkapitány legendás gyűjtőszenvédélye a könyveken kívül magyar írók és más hírességek autográf kézirataira, leveleire, aprónyomtatványokra, exlibrisekre, sőt portréfotókra is kiterjedt. A Szegedi Műbarátok Köre 1917. évi pünkösdi kiállításán²⁰ a 257 tétel között 15 darab arckép is szerepelt. Kettő közülük mindenképpen említést érdemel: egyrészt az egyik Kossuth Lajos arcképe, melynek ajánlása így szólt: „Munkácsynak a halhatatlan magyarnak a kihonosított magyar pária. Kossuth Lajos. Turin 1890 febr. 12.” A másik pedig Richard Wagner „2 drb. látogatójegy alakú arcképe.” A katalógusban sajnos nem szerepel a Kossuth Zsuzsanna vizitkártya, így nem állapítható meg, hogy 1917-ben Szalay birtokában volt-e már vagy sem.

A képen egy törekeny női alak látható, amint arcát egyik kezére támasztva ül, másik kezében pedig kendőt tart. Vajon hol és hogyan készült törekeny alakjáról ez a felvétel? S vajon előkerül-e valahonnan az ősforráskép?

Deák Nóra

ORCID: orcid.org/0000-0002-9566-2845

¹[Peabody, Elizabeth Palmer]: *Memorial of Mad. Susanne Kossuth Meszlenyi*. Sold by N.C. Peabody, 1856

²Kertész Erzsébet: *Kossuth Zsuzsanna*. Bp.: Kossuth, 1983

³Rabati Magda: *Meszlenyiné Kossuth Zsuzsanna, 1817-1854: Dokumentumok a Kossuth család életéből*. Bp.: Novoprint Bt., 2005

⁴Ezúton szeretném megköszönni Basics Beatrix, Cs. Lengyel Beatrix (MNM Történeti Fényképtár), Dányi Éva (OSZK Gyarapítási és Állomány-nyilvántartó Osztály), Fejős Zoltán, és Flesch Bálint iránymutatását, szakmai támogatását és segítségét.

⁵„Kossuth Lajos és családja.” *Vasárnapi Ujság*, 27. évf., 18. szám (1880. május 2.), 283-286. o.

⁶*Vasárnapi Ujság*, 41. évf., 8. szám (1894. február 25.), 129. o.

⁷„Meszlényi Zsuzsánna”. *Kossuth-naptár 1871-re*. 43-45. o.

⁸„...leborulok a nemzet nagysága előtt”: *a Kossuth-hagyaték*. Szerk. Körmöczy Katalin. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1994. 331. o.

⁹<http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=21779>

¹⁰Flesch Bálint emailben adott szakvéleménye (2019. január 28-29.), melynek vonatkozó részeit idézzük, a jelen kéziratához fűzött további kiegészítő megjegyzéseit, pontosításait pedig zárójelben kurzív betűtípus jelöli.

¹¹A témáról bővebben lásd „Az önkényuralom és a fotótörténet. Október 6.” című blogbejegyzést https://archfoto.blog.hu/2012/10/05/az_onkenyuralom_es_a_fototortenet_oktober és Csengel-Plank Ibolya: „A képcsempészet sajátos formái 1849 után”. *A Hadtörténeti Múzeum értesítője*, 11. 2010, 23-43. o.

¹²Az amerikai magyar fényképészek és műtermek/stúdiók témáját Fejős Zoltán kutatásaiból ismerem.

¹³Kincses Károly: „Magyar fotográfusok külföldön”. *Fotóművészet* 54. évf., 1. sz. (2011)

http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/201101/magyar_fotografusok_kulfoldon

¹⁴Báró Jósika Miklósné szül. Podmaniczky Júlia

¹⁵Kossuth Emília

¹⁶Részletek Jósika Miklós. *„Idegen, de szabad hazában”*. (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.) című könyvéből.

¹⁷Vö. Szakács Margit: *Fényképészek és fényképsz műtermek Magyarországon (1840-1945) – Adatok a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának gyűjteményéből*. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1997, valamint a 2016-ban közzétett, kiegészített és pontosított adattár: <https://mnmm.hu/hu/muzeum/fenykepesek-es-mutermek-adatbazisa>

¹⁸Itt szeretnék köszönetet mondani Ritoók Zsigmondné Szalay Ágnesnek, aki készségesen segített a névrokonságot kideríteni és rövid időn belül tisztázni.

¹⁹1995 előtt a Magyar Nemzeti Múzeum Legújabbkori Történeti Múzeum fényképtára. „...leborulok a nemzet nagysága előtt”: *a Kossuth-hagyaték*. Szerk. Körmöczy Katalin. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1994. 339. és 444. o. (55. kép, Katalógus 33.)

²⁰*Katalógus A Szegedi Műbarátok Köre 1917. évi pünkösdi kiállításához*. Szerkesztette: Lugosi Döme. Szeged: A Szegei Műbarátok Köre, 1917. 70. o.